

OBFITE STANOWISKO KRUSZCZYKA BŁOTNEGO
(*EPIPACTIS PALUSTRIS* (L.) CRANZ) NA ZWAŁOWISKU
HUTNICZO-KOPALNIANYM W ŚWIĘTOCHŁOWICACH
– CHROPACZOWIE (GÓRNY ŚLĄSK)

ADAM ROSTAŃSKI, MONIKA MICHALSKA

Uniwersytet Śląski, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska, Katedra Botaniki Systematycznej,
40-032 Katowice, ul. Jagiellońska 28

KOMUNIKAT

Keywords: *Epipactis palustris*, zinc spoil heap.

RICH POPULATION OF ORCHID (*EPIPACTIS PALUSTRIS* (L.) CRANZ)
ON A ZINC-COLLIERY HEAP IN ŚWIĘTOCHŁOWICE – CHROPACZÓW
(UPPER SILESIA, POLAND)

Świętochłowice is a town located in a central part of Katowice conurbation (Silesian Voivodeship). The town has been industrially and anthropogenically changed, and a large area of it has been turned to postindustrial waste yard.

A rich population of *Epipactis palustris* was discovered in 2001, in a north-western part of the Świętochłowice district – Chropaczów, on a zinc and colliery heap. The population of *Epipactis* is numerous and of expanding tendencies.

Streszczenie

Świętochłowice są miastem usytuowanym w centralnej części tzw. konurbacji katowickiej (woj. śląskie). Ze względu na charakter przemysłowy, miasto jest silnie antropogenicznie przekształcone, a znaczna jego część jest zdegradowana przez składowanie odpadów poprzemysłowych.

Obfite stanowisko kruszczyka błotnego *Epipactis palustris* znaleziono w czerwcu 2001 roku, w północno-zachodniej części miasta Świętochłowice, na terenie zwałowiska pohnitczego w dzielnicy Chropaczów. Populacja liczy tu kilkaset kwitnących okazów i ma tendencje rozwojowe.

WPROWADZENIE

Świętochłowice są miastem usytuowanym w centralnej części tzw. konurbacji katowickiej (woj. śląskie) i zajmują powierzchnię około 13 km² (ostatnie miejsce wśród trzynastu miast tego regionu). Ze względu na charakter przemysłowy, teren miasta jest silnie antropogenicznie przekształcony, a znaczna jego część jest zdegradowana przez składowanie odpadów poprzemysłowych.

Obfite stanowisko kruszczyka błotnego *Epipactis palustris* znaleziono w czerwcu 2001 roku, w północno-zachodniej części miasta Świętochłowice, na terenie zwałowiska pohutniczego, w dzielnicy Chropaczów. Populacja liczy tu kilkaset kwitnących okazów i ma tendencje rozwojowe.

CHARAKTERYSTYKA GATUNKU

Kruszczyk błotny – *Epipactis palustris* (L.) Crantz – to wieloletnia roślina kłączowa z rozłogami, o długich międzywęzłach. Łodyga osiąga wysokość od 30 do 50 (70) cm, górą jest ona delikatnie owłosiona. Liście podługowate do lancetowatych. Kwiatostan luźny złożony z (5) 8 do 20 (35) kwiatów. Zewnętrzne płatki okwiatu brunatnawozielone, często czerwono nabiegłe, wewnętrzne białawe u nasady zaróżowione. Warzka bardzo wyraźnie dwuczłonowa. Stopa warzki, rozszerzająca się od nasady w trójkątne, łagodnie podnoszące się łaty boczne, biała czerwono unerwiona. Płyta warzki ruchoma, zaokrąglona o brzegu karbowanym, biała. Kwitnie w czerwcu i w lipcu, do sierpnia. Gatunek chroniony. W kraju dość częsty na torfowiskach i mokrych łąkach [2, 6, 9, 11]. Na terenie aglomeracji katowickiej nieczęsty, obserwowany m.in. na terenie Bytomia i Katowic [7, 10].

LOKALIZACJA POPULACJI

Obszar zajmowany przez populację kruszczyka błotnego zlokalizowany jest w północno-zachodniej części miasta Świętochłowice, na terenie dzielnicy Chropaczów, pomiędzy dwiema hałdami różniącymi się wiekiem i pochodzeniem. Starsza z hałd została utworzona przez hutę cynku Guidotto na początku XX wieku. Za powstanie młodszej z hałd odpowiedzialna była Kopalnia Węgla Kamiennego „Śląsk” (Schlesien). Huta przetrwała do maja 1935, kopalnia funkcjonowała do 1967, wówczas już jako połączenie dwu kopalni nosiła nazwę „Śląsk-Matylda” [8].

Oba zwałowiska bezpośrednio ze sobą sąsiadują. Obecnie teren po hałdzie kopalnianej jest całkowicie zazieleniony, natomiast zwałowisko huty, jedynie w górnej części, porośnięte jest przez roślinność pionierską (dominuje surowa skała).

Ze względu na słabą przepuszczalność materiału zwałowanego, woda gromadzi się u podnóża hałdy Guidotto w postaci zbiornika wodnego, który jednocześnie oddziela fragmenty obu hałd od siebie. Teren jest bardzo urozmaicony pod względem rzeźby. Najniższe partie zwałów znajdują się w pobliżu przepływającego tu potoku Guidotto, na poziomie ok. 260 m.npm.. Najwyższe miejsca zlokalizowane w północno-wschodniej części zwału sięgają do 297 m. Częste są tu zapadliska z zalewiskami, głównie w północnej części zwału. W jednym z nich panują na tyle korzystne warunki wilgotnościowe, że stało się dogodnym miejscem rozwoju populacji kruszczyka błotnego *Epipactis palustris*. Aktualnie populacja licząca kilkaset okazów generatywnych zajmuje fragment wilgotnego obniżenia, u podnóża hałdy pohutniczej.

Znajduje się ona w otoczeniu zagajnika brzoźowego, na brzegu okresowego zbiornika z kępami trzciny *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. i turzyc: *Carex nigra* Reichard, *C. spicata* Huds., *C. hirta* L. Stan populacji jest dość dobry (brak wyraźnych uszkodzeń liści i łodyg, większość osobników kwitnie i owocuje, kwiaty i owoce rozwijają się normalnie). Populacja ma tendencję do powiększania zajmowanego areału. Ze względu na wieloletnie opuszczenie i brak bezpośredniej ingerencji ludzkiej, są szanse przetrwania i rozwoju populacji kruszczyka błotnego w tym miejscu.

Rys. 1. Kruszczyk błotny *Epipactis palustris* (L.)
Cranz – pokrój
Epipactis palustris (L.) Cranz – shape

Rys. 2. Kruszczyk błotny *Epipactis palustris* (L.)
Cranz – kwiaty
Epipactis palustris (L.) Cranz – flowers

Rys. 3. Populacja kruszczyka błotnego *Epipactis palustris* (L.) Cranz – na hałdzie
w Świętochłowicach – Chropaczowie (Górny Śląsk)
Epipactis palustris (L.) Cranz – population on a spoil heap in Świętochłowice – Chropaczów
(Upper Silesia, Poland)

KONKLUZJE

Zwałowiska i nieużytki przemysłowe są często miejscem występowania rzadkich (w skali regionalnej i krajowej), często objętych ścisłą ochroną, gatunków roślin [4, 5]. Przedstawiciele storczykowatych należą także do roślin coraz częściej spotykanych w siedliskach antropogenicznych [1, 4]. Dość licznie występują na terenach hałd pogórnich kruszczyki: szerokolistny *Epipactis helleborine* (L.) Crantz i rdzawoczerwony *E. atrorubens* (Hoffm.) Besser [5].

Ze względu na interesujący skład gatunkowy flory niektórych siedlisk przemysłowych wydaje się celowym ich ochrona i monitorowanie [3, 4]. Jak dotąd brak właściwych narzędzi prawnych w tym celu. Dość często miejsca takie zanikają bezpowrotnie zamienione na kolejne wysypiska, przekształcając się po pewnym czasie w trwałe nieużytki ale już o znacznie obniżonych możliwościach siedliskotwórczych.

LITERATURA

- [1] Adamowski W.: *Colonisation success of orchids in disturbed habitats*, [w:] Falińska K. (red.), *Plant Population Biology. Colonisation success of species*, W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Science, Kraków 1998, 167–174.
- [2] Bernacki L.: *Storczyki zachodniej części polskich Beskidów*, Collgraf-Press, Poznań 1999.
- [3] Box J.: *Nature Conservation and Post-Industrial Landscapes*, *Industrial Archeology Review*, 21(2), 137–146 (1999).
- [4] Cohn V. J., A. Rostański, B. Tokarska-Guzik, I. C. Trueman, G. Woźniak: *The flora and vegetation of an old olvay process tip in Jaworzno (Upper Silesia, Poland)*, *Acta Soc. Bot. Pol.*, 70(1), 47–60 (2001).
- [5] Rostański A.: *Podsumowanie badań flory terenów przemysłowych na Górnym Śląsku (1989–1999)*, *Acta Biol. Siles.*, 35(52), 131–154 (2000).
- [6] Rutkowski L.: *Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski Niżowej*, PWN, Warszawa 1998.
- [7] Sendek A.: *Rośliny naczyniowe Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego*, OTPN – PWN, Warszawa – Wrocław 1984.
- [8] Szefer A.: *Świętochłowice. Zarys rozwoju miasta*, Wyd. Śląsk, Katowice 1970.
- [9] Szlachetko D. L.: *Flora Polski. Storczyki*, Multico O.W., Warszawa 2001.
- [10] Tokarska-Guzik B., A. Rostański: *Zasoby flory naczyniowej Katowic – Ocena wstępna*, *Acta Biologica Silesiana*, 30(47), 21–55 (1997).
- [11] Zając A., M. Zając: *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce*, Wyd. Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Fundacji dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.